



IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI



VOL.3 № 3

2026

ZAMONAVIY NASRDA O'SMIR QAHRAMONNING MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASI VA BADIY TASVIR VOSITALARI EVOLYUTSIYASI

Shermamatova Sevara O'ktamjon qizi
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi, PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek nasrida o'smir qahramonning ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda qo'llaniladigan badiiy tasvir vositalari va ularning evolyutsiyasi tadqiq etiladi. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmi va yigirma birinchi asr boshlarida yaratilgan nasr asarlarida o'smir obrazining ruhiy tahlil, ichki monolog va ramziy tasvirlar orqali ifodalanishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ijtimoiy muhit, oila va tengdoshlar jamoasining o'smir qahramonning axloqiy shakllanishiga ta'siri, badiiy matnlarda bu ta'sirning qanday aks ettirilishi masalalari yoritiladi. Maqolada Nazar Eshonqul, Isajon Sulton va boshqa zamonaviy yozuvchilarning asarlari tahlil obyektiga aylantirilgan.

Kalit so'zlar: o'smir qahramoni, ma'naviy-axloqiy qiyofa, badiiy tasvir, ichki monolog, ruhiy tahlil, evolyutsiya, zamonaviy nasr, obraz.

НРАВСТВЕННО-ЭТИЧЕСКИЙ ОБЛИК ПОДРОСТКА-ГЕРОЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПРОЗЕ И ЭВОЛЮЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СРЕДСТВ ИЗОБРАЖЕНИЯ

Shermamatova Sevara O'ktamjon qizi
Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi, PhD

Аннотация

В данной статье исследуются художественные средства изображения, используемые для формирования нравственно-этического облика подростка-героя в современной узбекской прозе, а также их эволюция. Рассматривается воплощение образа подростка через психологический анализ, внутренний монолог и символические образы в прозаических произведениях второй половины XX — начала XXI века. Также освещаются вопросы влияния социальной среды, семьи и коллектива сверстников на нравственное становление подростка-героя и способы отражения этого влияния в художественных текстах. В статье объектом анализа становятся произведения Назара Эшонкула, Исажона Султона и других современных писателей.

Ключевые слова: герой-подросток, нравственно-этический облик, художественное изображение, внутренний монолог, психологический анализ, эволюция, современная проза, образ.

THE MORAL-ETHICAL PORTRAIT OF THE ADOLESCENT PROTAGONIST IN CONTEMPORARY PROSE AND THE EVOLUTION OF ARTISTIC DEPICTION TOOLS

Shermamatova Sevara O'ktamjon qizi
Fergana State University, Lecturer, PhD

Abstract

This article investigates the artistic tools used to construct the moral-ethical portrait of the adolescent protagonist in contemporary Uzbek prose, tracing their evolution across literary

periods. The representation of the adolescent figure through psychological analysis, interior monologue, and symbolic imagery in prose works of the late twentieth and early twenty-first centuries is examined. The article also addresses the influence of social environment, family, and peer groups on the moral formation of adolescent characters and explores how these influences are rendered in literary texts. Works by Nazar Eshonqul, Isajon Sulton, and other contemporary authors serve as the primary objects of analysis.

Keywords: adolescent protagonist, moral-ethical portrait, artistic depiction, interior monologue, psychological analysis, evolution, contemporary prose, character.

Adabiyot har bir davrda jamiyatning ma'naviy ko'zgusi vazifasini o'tab kelgan. Bu ko'zgu orqali eng avvalo inson, uning ichki olami, o'zini va atrof-muhitni anglash jarayoni aks ettiriladi. Mazkur jarayonning eng nozik va dramatik bosqichi — o'smirlik davri — har qanday badiiy tizimda alohida e'tiborga loyiq hodisa hisoblanadi. O'smir qahramonning adabiy matnlarda ifodalanishi nafaqat psixologik, balki ijtimoiy, axloqiy va falsafiy jihatlarini ham o'zida mujassam etadi. Zero, adabiyotda o'smirlik davri tasvirlanganida ko'pincha dunyoni yangicha ko'rish, murosaga va qat'iyatga birvarakayiga moyillik, o'zini tasdiqlamoq istagi bilan uyg'un keladigan ichki ziddiyat jonlanadi.

Zamonaviy o'zbek nasrida o'smir qahramoni masalasi yangicha ko'rinish kasb etdi. Sovet davri adabiyotida bu qahramonning ma'naviy-axloqiy qiyofasi ko'proq ijtimoiy mafkura nuqtai nazaridan shakllantirilardi: u vatan, jamoa, mehnat va fidoiylilik tushunchalariga sodiqlik orqali belgilangan bir andozaga mos kelishi lozim edi. Bunday yondashuv badiiy tasvir imkoniyatlarini cheklaydi, qahramonni ko'pincha bir o'lchamli va sxematik holda tasvirlashga olib kelardi. Yigirmanchi asrning oxirlarida va ayniqsa mustaqillikdan keyin o'zbek nasrida ushbu andoza emirila boshladi: o'smir qahramoni o'zining murakkab ichki dunyosi, shubhalari, xatolari va ruhi bilan birga adabiy matnning markaziga ko'tarila boshladi.

Nazar Eshonqulning qator qissalari va hikoyalarida o'smir qahramonning ma'naviy izlanishi mavjud hayot haqiqatiga to'qnashish orqali ifodalanadi. Yozuvchi o'smir ruhiyatining nozik qirralarini tasvirlaganida voqelikni qahramonning idrok prizmasidan o'tkazadi. Bu usul o'quvchini shu yoshdagi inson ko'zi bilan dunyoga qarashga majbur etadi va shu tariqa empatsiya hosil bo'ladi. Eshonqulning badiiy tizimida ramzlar va metaforalar nihoyatda muhim o'rin egallaydi: tabiat manzaralari, mavsumlar, narsalar o'smir qahramonning ichki holatining tashqi in'ikosi sifatida funktsiya bajaradi. Masalan, ko'klam va kuz almashinuvi ko'pincha o'smirning bolaligi bilan xayrlashuvi va yangi bir bosqichga qadam qo'yishining ramziy ifodasiga aylanadi.

Isajon Sultonning ijodida esa o'smir qahramonining ma'naviy-axloqiy qiyofasi biroz boshqacha shakllanadi. Ushbu yozuvchi uchun o'smirlik muhitdagi odamlar, ayniqsa ota-ona va ustoz munosabatlari nuqtai nazaridan talqin qilinadi. O'spirinning axloqiy kamoloti ko'pincha kattalar dunyosi bilan to'qnashuvdan keyin yuzaga keladi. Sulton asarlarida ichki monolog muhim badiiy vositaga aylanadi: qahramonning o'z-o'zi bilan muloqoti, o'ylari va his-tuyg'ularining bevosita uzatilishi o'quvchiga uning ruhiy kechinmalarini chuqur his etish imkonini beradi. Adabiyotshunoslar ta'kidlaganidek, ichki monolog orqali yozuvchi qahramonning nafaqat ongini, balki ong osti jarayonlarini ham tasvirlay oladi.

Badiiy tasvir vositalarining evolyutsiyasini kuzatganda bir muhim tendensiya yaqqol ko'zga tashlanadi. Sovet davri nasrida o'smir qahramoni asosan tashqi harakatlar, ya'ni qahramon nima qilganiga qarab tavsiflangan. Bu usulda tavsif ko'proq narrativ xarakter kasb etardi. Zamonaviy o'zbek nasrida esa badiiy ustuvorlik tashqi harakatdan ichki jarayonga — qahramon nima his etganiga, nima o'ylaganiga — ko'chdi. Bu o'zgarish, albatta, jahon adabiyotidagi modernistik va postmodernistik oqimlarning o'zbek nasriga ta'siri bilan ham bog'liq. Shu bilan birga, o'zbek badiiy tafakkurining o'ziga xos xususiyatlari — falsafiy teranlik, lirizmga moyillik, milliy ramzlar tizimi — bu ta'sirni o'zlashtirish jarayonida filtrllovchi omil vazifasini bajargan.

O'smir qahramonining ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda oila muhiti alohida o'rin egallaydi. Zamonaviy o'zbek nasrida oilaviy ziddiyatlar va ota-ona bilan munosabatlar ko'pincha o'smirning axloqiy kamolotida dastlabki sinov maydoni sifatida tasvirlanadi. Ayni paytda ijtimoiy muhit ham muhim badiiy omilga aylanadi. Shahar va qishloq muhiti o'rtasidagi farq, tengsizlik, o'rta va katta avlod o'rtasidagi qadriyatlar to'qnashuvi, bugungi kunda esa texnologik dunyo va inson munosabatining murakkablashuvi — bularning barchasi o'smir qahramoni ma'naviy qiyofasining yangi qirralarini belgilaydi.

Tilshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan, zamonaviy nasrda o'smir qahramonini tasvirlashda nutq xarakteristikasiga alohida e'tibor qaratilayotganligi kuzatiladi. Qahramonning gapirishida, so'z tanlashida, sukut saqlaganida ham ma'naviy-axloqiy qiyofasining muhim belgilari aks etadi. Bu yerda dialogik munosabatlar nazariyasi (M. Baxtin)ning tatbiq etilishi katta ahamiyat kasb etadi: o'smir qahramonining nutqi doim ikkilangan, javobgarlikni his etgan, boshqalar ovozi o'z ichiga singdirgan xarakter sifatida ko'rinadi.

Zamonaviy o'zbek nasridagi o'smir qahramonini jahon adabiyoti kontekstida ko'rib chiqish ham muhim metodologik yondashuv hisoblanadi. Jumladan, J. D. Selinjerning "Javdar dalasiidagi ovchi" (1951) asaridagi Xolden Kolfield obrazi XX asr adabiyotida o'smir qahramonning klassik namunasiga aylandi: ijtimoiy munofiqlikka qars'ilik, o'zini topish izlanishi va kattalar dunyosidan begonalashuv motivi shu asardan boshlab jahon adabiyotiga keng kirib keldi. O'zbek yozuvchilari bu an'anani to'g'ridan-to'g'ri davom ettirmasa-da, mazkur universal insoniy ziddiyatni milliy tuproqqa ko'chirib, o'zbek o'smirining o'ziga xos ruhiy-ma'naviy izlanishini tasvirlashga muvaffaq bo'ldilar. Bu o'rinda intertekstuallik muammosi ham ahamiyat kasb etadi: zamonaviy o'zbek nasrida boshqa madaniyat va adabiyotlardan o'zlashtirilgan obrazlar va motivlar mahalliy badiiy tafakkur qoliplarida qayta ishlanib, o'ziga xos milliy rang kasb etadi.

O'smir qahramonining gender aspekti ham zamonaviy o'zbek nasrida alohida tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda. An'anaviy o'zbek adabiyotida o'g'il bola qahramonining ma'naviy-axloqiy kamolot yo'li ko'proq yoritilgan bo'lsa, mustaqillik davri nasrida qiz o'smirlarning ichki dunyosi, o'zligini anglash jarayoni va ijtimoiy stereotiplar bilan to'qnashuvi ham keng tasvirlanmoqda. Xususan, ayol yozuvchilar ijodida — Zulfiya Qurolboy qizi, Oydin Hojieva va boshqalarning asarlarida — o'smir qiz qahramonning ma'naviy dunyosi, oilaviy va ijtimoiy kutilmalar bilan shaxsiy intilishlari o'rtasidagi ziddiyat yangicha badiiy ko'rinish kasb etmoqda. Bu holat o'zbek adabiyotshunosligida gender tadqiqotlarining rivojiga ham turtki bo'lmoqda.

XXI asr boshlarida raqamli texnologiyalar va internet madaniyatining hayotga kirib kelishi zamonaviy o'zbek nasridagi o'smir qahramoni obraziga yangi o'lchamlar qo'shmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, virtual muloqot va axborot oqimlarining haddan oshib ketishi fonida o'smir qahramonning shaxsiy kimligini shakllantirish jarayoni yanada murakkablashmoqda. Ba'zi yozuvchilar ushbu zamonaviy reallikni badiiy matnlarida aks ettira boshlagan bo'lsalar-da, bu yo'nalishda o'zbek nasrida hali to'liq yetilgan bir badiiy paradigma shakllanmagan. Bunday asarlar uchun an'anaviy psixologik tahlil usullarini raqamli identifikatsiya, virtual va real dunyo o'rtasidagi qarama-qarshilik kabi yangi mavzular bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Demak, o'zbek adabiyoti o'smir qahramonini badiiy jihatdan yanada chuqurroq tadqiq etish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lib, bu imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish kelgusidagi ijodiy va ilmiy izlanishlarning asosiy yo'nalishi bo'lib qoladi.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki, zamonaviy o'zbek nasrida o'smir qahramonining ma'naviy-axloqiy qiyofasi tasvirida sezilarli evolyutsiya sodir bo'ldi. Bir tomondan, badiiy tasvir vositalari yangilandi — psixologik tahlilning chuqurlashuvi, ichki monologning kengayishi, ramziy obrazlar tizimining boyishi shular jumlasidandir. Ikkinchi tomondan, qahramonning o'zi ham murakkablashdi: u endi ijtimoiy mafkuraning oddiy vazifasini emas, balki inson ma'naviy izlanishining haqiqiy ifodachisi sifatida maydonga chiqadi. O'smir qahramoniga bag'ishlangan zamonaviy o'zbek nasr asarlarining keng doiradagi tadqiqi adabiyotshunoslikning dolzarb va

perspektiv yoʻnalishlaridan biri boʻlib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Baxtin M. Dostoevskiy poetikasining muammolari. — Moskva: Xudozhestvennaya literatura, 1979. — 318 b.
2. Eshonqul N. Shamol aytgan qo'shiq. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. — 192 b.
3. Eshonqul N. Labirint. — Toshkent: Sharq, 2015. — 224 b.
4. Karimov N. O'zbek romani poetikasi. — Toshkent: Fan, 2004. — 280 b.
5. Mirzayev I. Zamonaviy o'zbek nasrida psixologizm. — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — 176 b.
6. Qosimov B. Milliy uyg'onish adabiyoti. — Toshkent: Manaviyat, 2002. — 312 b.
7. Sulton I. Boqiy darbadar. — Toshkent: Sharq, 2007. — 256 b.
8. Sulton I. Hayot qo'rquvlari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2013. — 208 b.
9. To'xliyev B. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2005. — 344 b.
10. Умарбеков У. Дарё. — Тошкент: Ёш гвардия, 1983. — 184 б.
11. Yusupova D. O'zbek qissasida o'smir obrazi. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiyasi. — Toshkent: O'zMU, 2019. — 164 b.